

Doi: 10.31470/2309-15-17-2019-1-73-82

УДК 81'42 [821.112.2]

**Compositional and speech forms in the structure of the literary text
(on material of CSF «Description» in German speaking stories)**

**Композиційно-мовленнєві форми у структурі художнього тексту
(на матеріалі КМФ опис німецькомовних оповідань)**

Skliarenko Olesia
Ph.D. in Philology,
Associate Professor

Олеся Скляренко
кандидат філологічних наук,
доцент

E-mail: olesiaskliarenko82@gmail.com
orcid: 0000-0003-3412-6560

*Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University*

30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv Reg., Ukraine, 08401

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний
університет
імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький,
Київська обл., Україна, 08401*

Original manuscript received: May 02 2019

Revised manuscript accepted: May 04, 2019

ABSTRACT

An analysis of any author's individual style requires enormous researcher's study of macro stylistic and micro stylistic peculiarities of the text written by the author. According to B. Sovinskyi the analyses of the author's text would be not completed without paying attention to usage of compositional and speech forms that form macro stylistic level. While conducting this research 24 stories written by famous Austrian writer Ingeborg Bachmann were investigated, among which 266 describing contexts have been examine, among them 66 contexts from early works, collection «Das dreißigste Jahr» had 98 describing passages, 20 were found in two stories written separately and the collection «Simultan» had 82 contexts. We should highlight here that it is rather impossible to count exact descriptive contexts as there is no unique denominated marker and that is why we have taken only descriptive character of the passages as a remarkable point to establish descriptive compositional speech forms. All descriptive contexts we have divided into factual and subjective, where a factual description is seen as a description of things We have found out that the early stories have this kind of description even at the beginning and that points to author's striving for clear and detailed transferring of the content and factual information.

Describing passages in Ingeborg Bachmann's stories are characterized by beginning with a noun in the subject function or with pronoun in subject function, which give the text context and factual information introducing with this method new micro-topic. The descriptive passages in the analyzed stories point out to transferring from one compositional and speech form to the other one. Under these conditions all descriptive contexts are usually introduced with author's markers, which predetermine their further description.

Hitherto, the world picture that was created in the author's mind reflexes in descriptive passages or in passages with descriptive character. Descriptive passages are delaminated to some degree as sometimes they include narrative contexts which create the described actions as those, that take place in a real world.

Key words: *author's style, author's point of view, composition types, description, factual description, subjective description, story.*

Вступ

Аналіз будь-якого авторського ідіостилу вимагає від дослідника значного вивчення особливостей макро- та мікрорівня текстів досліджуваного автора. За твердженням Б. Совінські аналіз авторського твору був би не повним, без звернення уваги на використання композиційно-мовленнєвих форм, що є складовою макростилістичного рівня (Sowinski, 1999).

Матеріал і методи досліджень

У ході нашого дослідження 24 оповідань І. Бахманн було виділено 266 описових контекстів, точніше в ранніх оповіданнях – 66, у збірці «Das dreißigste Jahr» – 98, у двох міжциклових оповіданнях – 20, а в збірці «Simultan» – 82. Зазначимо, що зробити точні підрахунки описових контекстів неможливо, адже для їх визначення поки що не існує єдиного вираженого показника, тому в нашому аналізі головною характеристикою, якою ми керувалися у визначенні описових контекстів, був дескриптивний характер.

Методи дослідження зумовлені метою та завданнями і спираються на: 1) контекстуально-інтерпретаційний аналіз, що застосовується для виявлення та інтерпретації жанрових (макростилістичних) та стилістичних (мікростилістичних) складових жанрово-стилістичної домінанти; 2) кількісно-статистичний аналіз, який допомагає виявити найбільш частотні, стрижневі елементи тексту, характерні для оповідань І. Бахманн; 3) структурний аналіз Ю. Лотмана, що використовується в дослідженні для визначення оповідання як типу тексту; 4) порівняльно-стилістичний та семантико-стилістичний методи, які дають змогу визначити стилістичні функції лексичних одиниць. Дослідження ролі маркованих елементів жанрово-стилістичної домінанти на стилістичному рівні (мікрорівні) ґрунтується на методиці контекстологічного аналізу. У роботі був також використаний компонентний аналіз для визначення

смислів, що актуалізуються при взаємодії компонентів. Наративний аналіз використовується в роботі як продовження структурного методу та застосовується при дослідженні наративної структури оповідань. Методика діалогічної інтерпретації тексту використовується в роботі для аналізу текстів оповідань І. Бахманн як знакових посередників дискурсу, беручи до уваги запропонований М. Бахтіним принцип діалогічності та з урахуванням екстралінгвальних чинників текстової комунікації.

Результати та їх обговорення

Аналіз останніх джерел і публікацій вказує на те, що композиційно-мовленнєві форми в лінгвістиці мають різні назви, такі як форми викладу, мовленнєві типи, функціонально-сміслові типи мовлення, форми дискурсу, контексти, наративні види, логічні єдності, смислові типи мовлення, комунікативні прийоми (Лановик, 1998; Кухаренко, 2004; Домашнев, 1983). Але найбільш уживаним є термін В.В. Виноградова «композиційно-мовленнєві форми». У стилістиці виділяють такі композиційно-мовленнєві форми: опис, оповідь, роздум (Домашнев, 1983; Брандес, 2004; Лановик, 2004). Питання, що ж знаходиться в основі такої класифікації, залишається на сьогодні невирішеним. Так, деякі німецькі дослідники вважають, що в основі класифікації композиційно-мовленнєвих форм знаходиться повідомлення (Aussagen), наказ (Befehlen), запитання (Fragen) та оцінка (Werten), а інші вважають основою поділу композиційно-мовленнєвої форми повідомлення (Mitteilung, Bericht), опис (Beschreibung, Schilderung) та пояснення (Erörterung, Erklärung) (Брандес, 2004).

Розглядаючи та характеризуючи композиційно-мовленнєві форми, керуватимемося класифікацією, запропонованою М. Брандес, В. Кухаренко та А. Домашневим. Тут зазначено, що композиційно-мовленнєва форма «опис» має такі підвиди: опис предмета, динамічний опис, статичний опис, портрет, пейзаж. В основу цієї композиційно-мовленнєвої форми лягла філософська категорія простору з такими характеристиками: розташування чогось відносно інших тіл, відстань між ними, кути між різними просторовими напрямками (Іваненко, 1999). Враховуючи характеристики категорії часу та об'єкт опису, А. Домашнев розрізняє статичний і динамічний опис. Статичний опис – це опис предметів, що фіксує два види відношень: «предмет–простір» та «предмет–ознака». Відповідно до типу відношень опис матиме предметно-адвербіальну та предметно-атрибутивну форму (Домашнев, 1983). Динамічний опис зображує предмети в русі та переміщенні один відносно до одного (Домашнев, 1983).

Таким чином об'єктом дослідження є особливості використання композиційно-мовленнєвих форм у структурі художнього тексту, де аналіз здійснюється на матеріалі КМФ «опис» оповідань відомої австрійської письменниці Інгеборг Бахманн.

Усі описові контексти ми поділили на **фактичні** та **суб'єктивні**, де **фактичним описом** є змалювання предметів чи осіб без акценту на авторську оцінку. Для ранніх оповідань такий тип опису характерний уже в експозиції твору, що вказує на прагнення авторки чітко й конкретно передавати змістово-фактуальну інформацію. Такі описові контексти характерні для оповідань «Die Fähre», «Auch ich habe in Arkadien gelebt», «Ein Geschäft mit Träumen» та «Portrait von Anna Maria». Наприклад: *«Gegen Norden ist das Teil dunkel und dicht, nahe liegt Hügel an Hügel, aufwärtsgewölbt hängen Wälder nieder, und in der Ferne heben sich die steileren Höhen, die an hellen, freundlichen Tagen einen milden Bogen in das Land hinein bilden»* (Bachmann, 1999). Чи інший приклад з оповідання «Ein Geschäft mit Träumen» *«Mein Weg führte mich durch die Innere Stadt. In den Schaufenstern traten Schatten und verbargen die Dinge, die darin gehäuft lagen, aber ab und zu flammten schon Neonlichter und drängten das einbrechende Dunkel gegen die Fassaden»* (Bachmann, 1999). Так, у першому випадку ми маємо опис долини, а у другому – міста пізнього вечора. Створюючи такі описи, автор намагається відтворити перед реципієнтом образи описуваних речей у їх реальному стані й таким чином безпосередньо залучити читача до подій, що розгортаються.

Що стосується **суб'єктивних** описових контекстів, то в досліджуваних оповіданнях вони займають домінуючу позицію. Це пояснюється бажанням І. Бахманн надати своїм описовим контекстам образності. Наприклад, у тому ж оповіданні «Die Fähre» авторка створює опис річки, який утілює в собі всі очікування поромника Йозіпа. *«Der Fährmann Josip Poje denkt, daß sie vielleicht trotzdem traurig ist. Aber es wird einen lustigen Winter geben. Josip sucht einen Stein und schleudert ihn über das Wasser. Der Fluß ist merkwürdig trüb, und in der Mattheit des Abends hat keine Welle den schäumenden Silberkranz. Es ist nichts mehr als ein graues Wogen, das sich mit breiter Kraft zwischen das Land drängt und Trennung bedeutet»* (Bachmann, 1999). Композиційно-мовленнєва форма «опис» доповнює внутрішній діалог персонажа і дає змогу реципієнту зрозуміти, що в Йозіпа була сьогодні маленька перемога, коли він не відпустив Марію до пана, і хоча використання епітетів із заниженою оцінкою *«merkwürdig trüb»* створюють атмосферу стурбованості, але річка стає в цьому описовому контексті тим елементом, що роз'єднує багатого пана та молоду дівчину. Описовий контекст, як доповнення внутрішнього діалогу, відіграє функцію актуалізатора зв'язності тексту, що поєднує різні фрагменти в смислове ціле.

Відмежувати фактичні описові контексти від суб'єктивних в оповіданнях нелегко, адже навіть фактичні описи містять у собі авторські оцінки, що визначають власне авторське ставлення до описуваного. А. Загнітко зазначає, що саме художній опис містить лише ті ознаки, які здаються письменнику важливішими саме в даний момент. Художній опис має свою схему: 1) перше враження, 2) загальна характеристика,

3) опис окремих ознак, що дають перше враження про описуваний предмет, 4) ставлення до об'єкта (Загнітко, 2007).

Що ж до досліджуваних оповідань, то за такою схемою будуються лише ті описові контексти, обсяг яких складає 3-6 речень. Такі описи мають лише 36% проаналізованих оповідань і характерні для збірок «Das dreißigste Jahr» та «Simultan». Низька частотність використання саме такого типу описових контекстів пояснюється тим, що авторка має схильність до змалювання внутрішнього світу персонажів, а це обумовлюється її філософським та естетичним баченням, в основу яких покладено бажання показати вплив суспільних структур на людські долі.

Взагалі описові контексти портретів, пейзажів та інтер'єру більш уживаними є саме в ранніх оповіданнях та у збірці «Simultan». Такі описи вводяться до наративних контекстів, діалогів із внутрішньомовленнєвими вкрапленнями, до потоку свідомості, наприклад: *«Nur das Mädchen in dem schwarzen Pullover und dem roten Rock saß noch da, hatte sich nicht mit den anderen erhoben. Sie ist betrunken, dachte Charlotte ....»* (Bachmann, 1999). Така деталізація локусу є тією змістово-фактуальною інформацією, що допомагає потенційному читачеві в декодуванні авторської точки зору й виконує ознайомлюючу та характеризуючу функції.

Портретні описові контексти мають особливе значення. Саме такий тип композиційно-мовленнєвої форми несе експліцитну авторську оцінку та модальність, тобто безпосередньо вказує на розподіл авторських симпатій чи антипатій (Брандес, 2004). Портретні описові контексти І. Бахманн характеризуються деталізацією як внутрішнього, так і зовнішнього планів особистості та є гарним прикладом розгорнутого портрета, хоча потрібно зазначити, що описи І. Бахманн не містять характерологічних деталей, які мають позаконтекстне значення.

Оскільки проза І. Бахманн має явно виражений феміністичний характер, то основна кількість портретних контекстів належить саме жіночим описам. Пояснення цьому можна знайти в дослідника австрійської літератури ХХ ст. Д. Затонського, який зазначав, що герої І. Бахманн могли бути чоловічими масками. Від того моменту, як на них було покладено тонші й складніші функції, лише жіночі фігури виявилися здатними відповідати новим вимогам, до того ж жіночі фігури особливого складу, не обов'язково схожі на Бахманн, але близькі з нею за характером, жінки, співзвучні їй душевно; жінки вразливі, самотні, майже на грані істерії, з божевільними думками про самогубство й майже містичним передчуттям ранньої смерті, близького кінця (Затонський, 1985).

Наприклад, опис коханки я-оповідача з оповідання «Alles»: *«Ich lernte Betty kennen, eine Verkäuferin von der Maria Hilferstraße.... . Sie war kurz angebunden, anspruchlos, unterwürfig und höchstens eßlustig bei aller Lustlosigkeit, mit der sie ihre freien Abende zubrachte»* (Bachmann, 1999). За допомогою використання такого описового контексту І. Бахманн створила типовий образ жінки, яка завжди мовчки сприймає все в житті.

Використання антитези «*eßlustig bei aller Lustlosigkeit*» має іронічний характер і передає глузливе авторське ставлення до особи.

Описові контексти мають різноманітну мовленнєву структуру. Крім традиційного поділу описових контекстів ми також виокремлюємо «подієвий опис», який за Г. Солганик «... змальовує атмосферу, умови, в яких відбувається дія» (Солганик, 1973). Саме подієвий опис займає чільне місце серед інших описових контекстів і цим самим надає оповіданням більшого динамізму та емоційності. Наприклад, описовий контекст з оповідання «*Unter Mördern und Irren*»: «*Er rauchte mechanisch und zog in ganz gleichmäßigen Abständen an der Zigarette, als wäre Rauchen alles, was er könne. An dem Rest der Zigarette, einem sehr kurzen Rest, an dem er sich verbrannte, ohne das Gesicht zu verziehen, zündete er die nächste Zigarette an und rauchte um sein Leben*» (Bachmann, 1999). Використовуючи такий тип описового контексту, І. Бахманн вводить нового персонажа, що в уяві реципієнта постає як дуже мужня людина, яка не боїться болю. Як правило, така форма опису характерна для абзаців із зовнішньодійовим типом. Саме такий поділ інформації має на меті допомогти реципієнту уявити загальну картину.

Привертають увагу також статичні та динамічні описові контексти, що передають стан і події, які відбуваються навколо особи, що їх переживає. Наприклад, описовий контекст з оповідання «*Das dreißigste Jahr*»:

«*Der nächste Zug trug ihn durch eine schauervolle Nacht - die Räder sprangen in größeren Stationen auf andere Schienen und rollten voll Erbitterung, während er, eingeklemmt mit zehn Personen in einem Abteil, nach Luft rang, zur Seite sah, wenn die ältliche Frau neben ihm ihr Kind stillte ... er wusste auch sofort, dass der Zug mit einem anderen zusammengestoßen war*» (Bachmann, 1999).

У наведеному прикладі описовий контекст є одним завершеним реченням, де вже на початку опису авторка вводить інформацію, яка зумовлює подальший опис подій. Увагу реципієнта привертає внутрішньо мовленнєве вкраплення «... *er wusste auch sofort, dass der Zug mit einem anderen zusammengestoßen war*», що є функціонально-смісловим типом мовлення, вдало введений в опис наративний контекст передає емоційно-напружений стан персонажа.

Описові контексти у творах І. Бахманн визначаються тим, що починаються завжди іменником-підметом або займенником-підметом, які наповнюють контекст змістово-фактуальною інформацією та вводять таким чином нову мікротему. В аналізованих оповіданнях описові контексти сигналізують про перехід однієї композиційно-мовленнєвої форми в іншу. За такої умови описові контексти зазвичай уводяться авторськими маркерами, які й зумовлюють подальший опис: «*Er bat um mehr Schlaf. Komm, schöner Herbst. In diesem Oktober der letzten Rosen... Es gibt allerdings eine Insel, von der ihm einer erzählt hat, in der Ägäis, auf*

der es nur Blumen und steinerne Löwen gibt; die gleichen Blumen, die bei uns bescheiden und kurz blühen, kommen dort zweimal im Jahr, groß und leuchtend. Die knappe Erde, der anweisende Fels spornen sie an. Die Armut treibt sie in die Arme der Schönheit. Er schlief meist bis tief in den Nachmittag...» (Bachmann, 1999).

Увідним маркером у даному випадку є наказове речення «*Komm, schöner Herbst*». Далі йдуть внутрішньо-мовленнєві вкраплення, як рефлексія протагоніста на осінь, час, коли востаннє квітнуть троянди. Мрії персонажа щодо загадкового острова, які містять внутрішньо-мовленнєві вкраплення, є сном, на що вказує раптовий перехід опису до наративу з персональною перспективою розповіді, перехідним маркером якого є особовий займенник «*er*». Використання внутрішнього мовлення в наведеному описовому контексті можна пояснити тим, що автор прагне створити більше емоційних конотацій і надати тексту більшої експресії (Bachmann, 1999).

Висновки

Отже, картина світу, створена в уяві автора, рефлексує також в описових контекстах, що мають дескриптивний характер. Описові контексти значною мірою є делімітованими, до них часто вплітаються наративні контексти, які відтворюють в уяві реципієнта описувані події як такі, що відбуваються реально.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в дослідженні авторського ідіостилу І. Бахманн, залучаючи роман «Маліна» та радіоп'єси з виокремленням авторських ключових концептів.

Література

1. Брандес М. Стилистика текста. Теоретический курс : на материале нем. языка. Москва : Прогресс Традиция : ИНФРА, 2004. 416 с.
2. Домашнев А. Интерпретация художественного текста. Москва : Просвещение, 1983. 192 с.
3. Загнітко А. Лінгвістика тексту : Теорія і практикум : науково-навчальний посібник. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток ЛТД», 2007. 313 с.
4. Затонский Д. Австрийская литература в XX столетии. Москва : Художественная литература, 1985. 444 с.
5. Іваненко В. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
6. Іваненко С. Поліфонія тексту : монографія. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 1999. 318 с.
7. Кухаренко В. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
8. Лановик М. Функціонування художнього образу в різномовних дискурсах. Тернопіль : Економічна думка, 1998. 144 с.

9. Складенко О. Авторське та персональне мовлення як одна із структурно-композиційних доміант оповідань І. Бахманн (на мат. збірки «Das dreißigste Jahr»). *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь, 2007. № 110. Т.2. С. 176–178.
10. Солганик Г. Синтаксическая стилистика : сложное синтаксическое целое. Москва : Высшая школа, 1973. 209 с.
11. Bachmann I. Sämtliche Erzählungen. München, Zürich : Piper Verlag, 2005. 495 S.
12. Sowinski B. Stilistik. Stiltheorien und Stilanalysen. Stuttgart, Weimar : Verlag J.B.Metzler, 1999. 248 S.

References

(Транслітерація)

1. Brandes, M. (2004). Stilistika teksta. Teoreticheckiy kurs : na materiale nemezkogo yazyka [Text Stylistic. Theoretical Course on the material of the German language]. Moscou: Progress Traditsii INFRA [in Russian].
2. Domashnev, A. (1983). Interpretatsiya khudozhestvenogo teksta [Interpretation on the literary text]. Moscou: Prosveshtcheniie [in Russian].
3. Zagnitko, A. (2007). Lingvistyka tekstu : teoriia i praktykum : naukovu navchalnyi posibnyk [Text Linguistic. Theory and practice : scientific and educational manual]. Donetsk: Yugo-Vostok LTD [in Russian].
4. Zatonskyi, D. (1985). Avstriiskaia literature v XX stoletii [Austrian literature in the XXth century]. Moskva: Khudozhestvennaia literature [in Russian].
5. Ivanenko, V. (2006). Kontseptualna representatsiia fragmentiv znannia v naukovu-mystetzhskii kartyni svitu (na materialy ukrainskoi mystetstvoznavchoi terminologii) [Conceptual fragments representation of knowledge in the scientific and art terminology (on the material of Ukrainian artistic terminology)]. Kyiv: Vydavnytci dim Dmytra Burago [in Ukrainian].
6. Ivanenko, S. (1999). Poliphoniia tekstu [Text poliphony]. Kyiv: Publishing Centre of KNLU [in Ukrainian].
7. Kukhareno, V. (2004). Interpretatsiia tekstu [Text interpretation]. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].
8. Lanovyk, M. (1998). Funktsionuvaniia khudozhniogo obrasu v risnomatitnykh dyskursakh [Literary character functioning in different images]. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
9. Skliarenko, O. (2007). Avtorske ta personazhne movleniia iak odna iz strukturno-kompozitsiinykh dominant opovidan I. Bachmann (na materialy zbirkky «Das dreißigste Jahr») [Author and personal speech as one of structural and compositional dominants of I. Bachmann's stories (on the material of the collection «Das dreißigste Jahr»)]. *Kultura narodiv Pritchernomoriia – Culture of near the Blacksee population*, (Vol. 110), (pp. 176-178). Simferopol [in Ukrainian].

10. Solganik, G. (1973). Sintaksicheskaia stilistika : slozhnoie sintaksicheskoe tseloie [Syntaktik Stylistic]. Moskva: Vysshiaia shkola [in Russian].
11. Bachmann, I. (2005). Sämtliche Erzählungen. München, Zürich : Piper Verlag.
12. Sowinski, B. (1999). Stilistik. Stiltheorien und Stilanalysen. Stuttgart, Weimar : Verlag J.B.Metzler.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються особливості використання композиційно-мовленнєвих форми у мовному полотні художніх текстів. За приклад було проаналізовано композиційно-мовленнєву форму «опис» в оповіданнях відомої австрійської авторки Інгеборг Бахманн.

Аналіз останніх джерел і публікацій вказує на те, що композиційно-мовленнєві форми в лінгвістиці мають різні назви, такі як форми викладу, мовленнєві типи, функціонально-сміслові типи мовлення, форми дискурсу, контексти, наративні види, логічні єдності, смислові типи мовлення, комунікативні прийоми. Було встановлено, що картина світу, створена в уяві автора, рефлексується також в описових контекстах художніх текстів, що мають дескриптивний характер. Описові контексти значною мірою в аналізованих текстах є делімітованими, до них часто вплітаються наративні контексти, які відтворюють в уяві реципієнта описувані події як такі, що відбуваються реально.

Ключові слова: авторський ідіостиль, авторська картина світу, композиційно-мовленнєві форми, опис, фактичний описовий контекст, суб'єктивний описовий контекст, оповідання.

АННОТАЦИЯ

Скляренко О.Б. Композиционно-речевые формы в структуре художественного текста (на материале КРФ «описание» немецкоязычных рассказов).Статья рассматривает особенности использования композиционно-речевых форм в языковом полотне художественных текстов. Как пример было проанализировано композиционно-речевую форму «описание» в рассказах известной австрийской писательницы Ингеборг Бахманн.

Анализ последних источников и публикаций указывает на то, что композиционно-речевые формы в лингвистике имеют различные названия, такие как формы изложения, речевые типы, функционально-смысловые типы речи, формы дискурса, контексты, наративные виды, логические соединения, смысловые типы речи, коммуникативные приемы. Было установлено, что картина мира, созданная в воображении автора, рефлексуется также в описательных контекстах художественных текстов, которые имеют дескриптивный характер. Описательные контексты в большей степени анализируемых рассказов

есть делимитированными, так как к ним часто подключаются нарративные контексты, которые отображают в воображении реципиента картины, что они описывают, как такие, что имеют место в реальности.

Ключевые слова: авторський ідиостиль, авторська картина мира, композиційно-речеві форми, описання, фактичний описательный контекст, суб'єктивний описательный контекст, розповідь.